

SECCIÓ 1 (PRIMERA PART)
Literatura catalana comparada medieval i renaixentista

REFLEXIONS SOBRE EL «CURIAL» A PROPÒSIT D'UNA OBRA ESCRITA EN CATALÀ A SALAMANCA AL SEGLE XIX

JÚLIA BUTINYÀ

(Universitat Nacional d'Educació a Distància)

L'obra a què es refereix el títol és *La venjança del martre*,¹ peça dramàtica que en 1871 va escriure un jesuïta que feia classes al Seminari Major de Salamanca: Francesc Xavier Butinyà (1834-1899). El salt comparatista envers el *Curial* està justificat per una sèrie de concomitàncies, a banda de tenir en compte a l'avançada que totes dues obres, bé que amb quatre segles pel mig, es poden considerar d'empenta humanística: la primera, pertanyent a l'humanisme medieval,² per tal com és producte d'un moviment regenerador que rescata el passat classicista com impuls cultural; mentre que la segona recorre a la memòria històrica com element dignificador, des d'uns postulats classicistes, alhora que reivindica el propi passat cultural, com escau a la Renaixença. Aquest drama pretén ennoblir el gènere hagiogràfic, la regeneració del qual li ve proporcionada a l'autor gràcies a la seva formació, basada preferentment en els principis dels clàssics.³

Aquella obra del XIX, abans de la meua tesi doctoral, era considerada anònima, ja que la crítica del segle XX no en conegué l'edició, que fou molt restringida; tanmateix el manuscrit, que es conserva a la Biblioteca de Catalunya sense els primers fulls i sense rastre de l'autor, fou molt valorat per Antoni Comas (1964). El drama —on destaca una rima prou treballada, en

1. «Drama religiós en tres actes sobre lo martiri del gloriós Sant Martíà, patro de Banyoles, per En Francesch Butinyà, prevere, catedràtic de Teologia en lo Seminari de Salamanca. Francesch Rosal, Barcelona». L'edició moderna data de 1996.

2. Per al concepte d'Humanisme, especialment pel que fa al català, vegin Butinyà / Cortijo (2011).

3. A part del segell jesuític, de ferma empremta humanística, entre els llibres d'ús personal sent estudiant a Girona es troba el tractat retòric de Blair (l'exemplar conservat amb el seu ex-libris és de 1841), el qual segueix, tant en les línies essencials (unitats de lloc, temps i acció; efectivitat de l'estil sublim; poder didàctic de la tragèdia) com en aspectes concrets (to líric per al cor; varietat de la versificació, precisió lèxica). Aquest tractat així mateix influí en les primeres proses poètiques de Verdager (Molas 1986: 238).

data ben primerenca quant a experiments mètrics—⁴ va seguit d'un compendi històric en prosa, on es distingeix la història respecte a la ficció poètica. Enfront de la llengua dels versos, rica i complexa, la prosa és planera i fluida.⁵

De totes dues parts prengueren vocables els grans diccionaris,⁶ a causa de la riquesa del lèxic, els criteris del qual deixà explicats el P. Butinyà a l'epistolari amb Pere Alsius⁷ i amb el P. Fidel Fita⁸ el mateix any d'aquella publicació, el 1871. Es fonamentava en la següent combinació: la consulta dels arxius de la llengua antiga i el record de la parla dels pagesos de Banyoles; aquest era el seu lloc nadiu, que té per patró sant Martíà. I triava amb tota cura els vocables per tal d'oferir a la seva vila una peça dramàtica digna i literària sobre el seu patró; i així posava en relleu els seus orígens. L'autor hi perseguia la noblesa lingüística mitjançant la conjunció de la llengua antiga i la viva; és a dir, contrastava els mots actuals amb la forma vella, per la qual els filtrava a fi de donar-los carta de crèdit. Ara bé, tot i que no cau en l'abús d'arcaïsmes, la llengua del drama resulta reculada, cosa que contribuï possiblement a la datació del manuscrit al segle XVIII, error que fou general al segle XX; de fet, desconcertà els estudiosos moderns, tot i que hauria fet les delícies d'un lexicògraf com Coromines.⁹ Cal observar que molts d'aquests vocables que han recollit els grans diccionaris, prenent com autoritat alguns passatges seus, són atestats al Pirineu, Balears o València; bé que

4. Bona mostra de la manca de conreu és la incomprensió, per part del crític, l'historiador Aulèstia i Pijoan (1871: 257), de la feïnada de recerca lèxica a la part rimada, ja que diu que sobren «alguns vocables vulgars y antipòetichs» i que no és «una versificació correcta y natural». Comentari d'altra banda que, afrontat al de la nota següent, marca una percepció diferenciadora del llenguatge en les dues parts de l'obra.

5. En diu el mateix crític que «sols llohansas tenim que ferne, puix sa naturalitat y puresa, y la propietat en la construcció dels períodos, revela'l gust y erudició fills d'un estudi de nostre idioma tan notable com digne d'imitació» (ib.).

6. Consten al Diccionari Aguiló i a l'Alcover-Moll. El primer cita indicant nom i temàtica (Butinyà, *St. Martíà*), sense fer referència al títol, i el segon repeteix la dada. Però, com que del d'Aguiló «no va aparèixer mai el volum bibliogràfic de les obres que consultava —J. Solà al I volum de l'edició de 1988—, i aquesta obra no constava a la llista provisional que sortí al fascicle I de l'edició de 1914, la peça de Butinyà no s'havia identificat» (*La venjança del martre*, 1996: 20). A l'apèndix consta una mostra de l'interès d'aquests vocables.

7. «Jo som de parer que són preferibles los arcaïsmes als neologismes castellans o francesos, y per lo tant, que, trobant en l'arxiu de nostres antichs escriptors paraulas pròpias, és reprehensible anar-las a manllevar a la casa vehina», *Cartas*, p. 324, on es diu en nota: «Este párrafo se reproduce fragmentariamente en *Historia de la lingüística catalana*» (Marcet / Solà 1998, I: 1060).

8. «En cuanto a la palabra *environar*, de que le habló a V. el Sr. Vicario General, la pueden cambiar por la que más gusten, mas estoy certísimo que es catalana y si tuviera aquí los documentos históricos de la Corona de Aragón, publicados por el Sr. Bofarull, pudiera citar mas de cien ejemplos en que se usa dicha palabra. Además, si la memoria no me es infiel, oí mas de una vez a los payeses del Ampurdán la palabra *enviorns*, que es lo mismo» (*Cartas*: 322).

9. El *Diccionari crític i etimològic de la llengua catalana* no registra formes com *malvest*, que pot ser creació de l'autor; *llantiós*, que surt al DCVB, s'hi dona per malformació, bé que la forma es legitima mitjançant aquest drama com a derivat de *llàntia*; i altres, com *tortolligar*, que s'hi recull que surt al DCVB i abans a l'Aguiló, remunten a Butinyà.

això és normal, donat que als extrems de la llengua s'arrauleixen i conserven formes velles i desuetes.

El fet d'envellir la llengua s'adiu amb el tractat de Blair, on es recomana que els autors facin una adequació cronològica envers l'època i el context de les seves obres (*Mejora de la historia*: 172); fet adient al drama de Butinyà, que es desenvolupa al segle III.¹⁰

Quant al *Curial*, he de començar dient que vaig presentar una hipòtesi d'autoria¹¹ en 1988, a favor de l'autor de la *Tragèdia de Lançalot*, mossèn Gras.¹² De primer, però, cal fer referència al tarannà humanista del *Curial*, a causa de l'estil i les discussions que afloren, així com de la càrrega artísticoculturalista, i del savi tractament de les fonts, sobretot dels trescentistes italians i classicistes. Bona part de la crítica relaciona no sols l'obra amb el cercle napolità ans també el cavaller amb el Magnànim,¹³ dins de la general interpretació d'aspiració a l'ennobliment del casal d'Aragó; però això ha de tenir en compte alhora que, a part dels motius polítics, militars o cavallerescos, és una obra d'orientació didàctica amb una intencionalitat enfocada cap a la virtut de l'amor, segons s'anuncia al pròleg.¹⁴

I si l'afany ennoblidor caracteritza els textos afectats per aquell moviment i ho fa amb una tirada renovadora, notem que al *Curial*, a banda d'esquitxar festes i batalles, segella de manera efectiva el reny —directe i indirecte— del mentor al protagonista, amb veus de Sèneca i d'Aristòtil;¹⁵ de

10. Afegim que el P. Butinyà té actualment obert el procés de beatificació, i que el 2011 es canonitzà la M. Bonifacia Rodríguez amb qui va fundar, a Salamanca, una molt innovadora congregació, una mena de convent industrial proper al socialisme utòpic amb una espiritualitat del treball, la qual estengué després a Catalunya i que avui és present a diversos continents: les Servas de Sant Josep. A la salmantina Casa de Santa Teresa, junt amb les màquines tèxtils amb què treballaven aquelles religioses, es conserven les edicions de les obres esmentades. Vegin també Cáceres (1984).

11. Per a altres propostes vegin Ferrando (2007: 27). Recentment i per motius històrics, ha recaigut en Lluís Sescases, bibliotecari, escrivà i secretari del rei Alfons; però la possibilitat no ofereix consistència quan s'hi conclou amb una trivialitat inacceptable per a una obra tan greu i treballada: «Simplement fou un entreteniment en el qual es divertí a portar a l'absurd la manera com alguns es guanyaven el favor del rei, o de qui manés, només amb activitats força absurdes com guanyar torneigs» (Ferrer 2011: 142).

12. El primer a connectar-ho, clissant la semblança estilística, fou el Dr. Riquer (1964; 1984).

13. S'ha defensat repetidament (Ronald G. Keightley, Pablo Vázquez Cagiao... i jo mateixa, 2001³: 213-297); Ferrando (2007: 31) planteja una posició favorable a «la causa del Magnànim (Curial), tot propugnant la necessitat d'obtenir el reconeixement de Roma (la Güelfa) en la possessió de Nàpols (Orenge)».

14. Quant al cas d'Alfons IV la reprensió no desdiu de l'admiració: es tracta d'un rei esplendent —anomenat sovint emperador—, de qui no es dubtava del valor com a cavaller fins al punt que es feien rogatives públiques durant els seus combats (Benito Ruano 1952: 89), però que necessitava una admonició sobre la virtut amorosa, com bé ho atesta l'actitud social adversa, sensible cap a 1456 (Madurell 1963: 541, 608).

15. Sèneca es troba rere les recomanacions del mentor, Melchior de Pandó, i l'art d'ensenyar se sublima a la recomanació aristotèlica (III.22, 299, ed. Ferrando), presa del llibre IV de la *Nicomàquea* i mitjançant la idea de l'amistat. La citació és correcta, segons he explicat des de 1991 (Butinyà 2001³: 112-118), perquè tot i no ser aquell un llibre dedicat a l'amistat, tracta del concepte tal i com explica Dione a Fortuna; la crítica però ha qualificat la citació d'error, des d'Aramon (III, 272) a la traducció francesa, tan ben anotada, de Barberà (321, n. 163). Recentment, Badia / Torró (2011b), tot i que no comenten aquest passatge a l'edició (2011: 654) i no podem treure'n l'entrellat, pensen que l'autor coneixia molt bé Aristòtil (en poden veure la meua ressenya en *Estudis Romànics* 35).

manera que els protagonistes, havent superat els seus errors sentimentals al llarg de la narració, acaben resultant exemplars.¹⁶ L'obra, doncs, malgrat l'alta dosi de plaer, conté una elevada intenció ètica, a tall de viatge vital que obre als lectors una oportunitat, la de reconèixer-s'hi i reaccionar.

Cal observar des d'ara també que els protagonistes virtuosos són tres: Curial, Càmar i Güelfa, com són tres els diàlegs purs que els corresponen; passatges ennoblits pel focus del gènere antic i bastits sobre tres passatges de la *Comèdia*, la qual es reconeix per petites intertextualitats i jocs d'onomàstica. Quant a l'element afegit a la parella (Càmar), vegem que la noia amb qui s'hi identifica —a través d'un fragment del paradís terrenal, al cant del Purgatori—, de qui es diu des del primer vers que és una «dona enamorata», recorda Prosèrpina, deessa que equival a la lluna, nom de Càmar en àrab.¹⁷ A la reparació purgadora prèvia a l'ascensió i triomf —fets que es concentren al III llibre— té molt a dir la *Divina Comèdia*, el Purgatori de la qual forneix 2 dels tan peculiars diàlegs purs. Perquè totes dues obres, italiana i catalana, malgrat la brillant aurèola literària que les enlluerna com a rerefons, tracten de culpes sublimades. El greuge és idèntic en tots dos casos, ja que Dante també havia fallat amb Beatriu; i al *Curial* queda reflectit el retret, però de manera dignificadora. Dit paral·lel es concentra als tres diàlegs purs, tot i que l'ascendència de Dante s'assenta prèviament.¹⁸

Com a petita mostra de l'ansia ennoblidora classicista i de l'ascendència dantesca comentada suara, observem que l'autor, en la seva *imitatio*, manifesta l'admiració envers la cultura grega, mentre que Dante lloava Virgili i la llengua llatina; així, anirà a pouar al cabal hel·lenista i al trasmón sublim de la mitologia als moments més excelsos, que contenen les principals consignes morals:

«O glòria de latines», dix «per cuy mostrà tot ço que poch la lenga nostra» (<i>Divina Comèdia</i> , <i>Purgatori</i> VII, 16-17).	«[Homer] major dels poetes grechs, per la boca del qual se dix tot ço que dir se podia per la lengua grega» (<i>Curial</i> III.26, 302).
--	---

La meua proposta d'autoria atenia aspectes lingüístics —científicament excel·lents—, acarant-los al meu plantejament, favorable a un autor oriund

16. Des d'aquesta perspectiva ressalta l'interès de l'anàlisi sentimental, la qual engruna la tesi de Sònia Gros resseguint la línia elegíaca que davalla dels clàssics, i també a través de l'obra que informa des del punt de vista amorós tota la novel·la: el *Decameró*.

17. Vegin Butinyà (2011). La imatge d'aquesta noia, que representa la castedat, la copsen bé comentadors de la *Comèdia* com Benvenuto da Imola al *Comentum super Dantis Aldigherij Comoediam*, qui —tractant de la referència a la deessa— conclou: «Ut ergo concludam uno verbo, poeta vult dicere: tu videris mihi una Dea pulcra, honesta, qualis est Diana dea castitatis, quae est quaedam regina mundi».

18. Faig observar que l'elogi del rei Pere per part de Dante que recull l'autor (II.113, 244) anticipa els relats decameronians de la X Jornada, que són claus al III (X,6 i X,7), ja que en tots dos llocs (*Curial* i *Decameró*) s'afronta la mateixa i doble valoració: la dels dos antagonistes, el d'Anjou i el d'Aragó.

—almenys la seva nissaga— del nord-est de Catalunya, i que àdhuc es podria concretar als voltants de Cadaqués. Després, he dedicat bastants anys a aportar fonts literàries (Butinyà 2001³; en reproduïm l'hipotext a l'apèndix); ací tanmateix ens centrarem en els aspectes que presenten relació amb l'obra del P. Butinyà a causa de l'afany d'ennobliment del text, implicant l'autor i la seva audiència, i a alguns aspectes lèxics.

Al *Curial* entre els factors d'il·lustre catalanitat, a part de la llegenda del bon comte de Barcelona, ressalten les cròniques, bé que mai no són citades, ni potser utilitzades com a font d'informació. Riquer (1964: 619) advertí contactes amb la de Desclot; la de Muntaner no era concretada, però al damunt dels meus paràmetres hipotètics, vaig advertir el paral·lelisme de tres passatges, el segon d'ells ja relacionat per Espadaler a causa del clímax de les lletres de batalla (1984: 202-207). I ens hi hem de fixar especialment a causa del contrast que estem fent, ja que el P. Butinyà també utilitzava la història per a la seva confecció literària;¹⁹ tot i que a ell li fa de fonament, mentre que el novel·lista a vegades la subpedita, com hom ha anat apuntant sovint.²⁰

Els tres passatges on he reconegut la crònica de l'empordanès —un a cada llibre—, «no són fruit d'una exhaustiva búsqueda de situacions similars entre la novel·la i la crònica, sinó d'una lectura atenta dels passatges on s'hi esmenten En Gras de Cadaqués o els seus molt amics, els armadors Marquet i Maiol» (Butinyà 1992a: 77).²¹ I encara, l'assimilació que en fa és ben semblant a les d'origen literari: els signes identificadors presenten algun nexa de ferm encuny i un conjunt de trets esparsos. Així, l'autor estaria magnificant el rei gràcies a les gestes catalanes, ja que —com assegura al somni d'Apol·lo— ell diu la veritat, i qui representa rere Curial és així de virtuós en cavalleria, rere la lluisor dels seus avantpassats.²² Però alhora sembla que està també ficant-hi cullerada amb els seus propis majors; el recurs no era nou perquè ja l'havia fet servir Virgili a l'*Eneida*, obra que bé coneixia l'autor.

Val a dir, que el llinatge Gras, que es realça i té relació amb tres passatges bèl·lics d'aquesta crònica, sembla projectar-se en tres grans lluites del *Curial*; no són exclusives de Muntaner, però l'escaiença s'hi reconeix millor.

19. L'arribada de les relíquies del màrtir, que va copiar del *Breviari de Girona* —avui perdut— i les actes corresponents recolzen la ficció, car s'hi donen com a explicació i suport.

20. Ferrando, a més, ha remarcat que sembla reflectir alguns errors de les cròniques italianes (2007: 12-13, 16).

21. Sobre el poder i fama dels dos armadors barcelonins citats, vegin Bensch (2002).

22. Al rei no li convencé l'encàrrec fet a Lorenzo Valla (*Historie Ferdinandi primi regis aragonum*), qui criticava figures de la casa reial anterior als Trastàmars (Bofarull 1908: 36, 57 passim), aspirant més aviat «a una historia heroica y celebrativa, que le presentase —a él y a su dinastía— como campeón de las virtudes humanas, con intentos de exaltacion propagandística» (Cappelli 2007: 273), val a dir a integrar-se com a continuador del casal d'Aragó. Demandes que, per contra, el *Curial*, que hom sospita que s'adreça al rei, satisfà a les clares. Això lliga amb la font trobada per Mesa (2012), tot just del Purgatori de la *Comèdia*, referent al pròleg del III llibre, on s'exclama l'autor contra la supèrbia dels que vénen d'alt rang.

Aprofundirem una mica en aquesta possible interacció històrica, sense pretendre trobar calcs exactes. Afronem els capítols 129-133 de la crònica amb la batalla de Boca de Far, que tanca el I llibre del *Curial*: als dos textos intervien a la lluita quatre catalans, dos d'ells germans; es consigna que el rei d'Aragó paga bé els seus vassalls, característica ben pròpia d'un magnànim; i un cop vencedors, el rei Pere surt a rebre'ls prop de Barcelona en tots dos casos. (A l'apèndix donem una mostra del passatge i les principals concomitàncies). Al II trobem el reflex dels capítols 75-83 de la *Crònica*, que narren la batalla de Sicília, la qual es reproduïx a la lluita del Sanglier, nom que bé pot emmirallar el protagonista francès, enemic dels cavallers catalans: Guillem Cornut;²³ i al III tenim la desfeta dels francesos al coll de Panissars (capítols 138-139), que ressona al triomf de Curial sobre els turcs en diferents detalls (les banderes, el fèretre, l'estratègia militar...), i on com al primer passatge indicat suara trobem repetida la típica expressió «Què us diré?».

A tots tres passatges l'autor, com té per norma general, hauria deixat pistes —onomàstiques, humorístiques o escenogràfiques— respecte a la font històrica, i tots tres passatges estan relacionats amb intervencions heroïques dels parents i amics d'En Gras de Cadaqués, citat molt honorablement a la primera gesta.²⁴ Notem, a més, les dades geogràfiques: la primera té lloc a la badia de Roses, i l'última, prop de la costa nord-empordanesa; encara, Muntaner era fill de Peralada, i a més Gras visqué a Sicília.

Cal comparar aquest tractament amb el cas de la batalla de Ponça, emulada tan sols de trasantó (III.4, 280); la possibilitat de rèplica, ja apuntada per Espadaler (1984: 122), la vaig desenvolupar notant fets com la correspondència onomàstica dels combatents (1993a). Bé que basta pensar que fins i tot avui, quan hom sent parlar de Ponça, es pensa en la batalla i el *Curial* està escrit un decenni després. Encara, la novel·la presenta una semblança profunda i molt significativa, ja que, com a la història, l'encontre naval fou mig derrota mig victòria (Benito Ruano 1964).

He trobat recentement alguna referència més de Lluís Gras (Giunta 1964), que no varia, ans concreta la seva funció coneguda com a ambaixador, alhora que sembla subscriure l'homologació d'aquest Lluís Gras, atestat a Palerm (1431), designat com a misser, que actuà de diplomàtic, i l'autor de la *Tragèdia*; la relació fou proposada per Rubió i Balaguer a través del Lluís Gras d'un inventari, les obres del qual apareixen al costat de les de Corella.

23. Com va assentar Riquer (1964) la realitat —en aquest cas d'onomàstica burlesca— aniria més enllà de la ficció, segons és propi de la narrativa realista que el gènere de la novel·la cavalleresca inaugurava.

24. Al cap. 129: «En Gras, qui és lo mellor hom de Cadaquers» (ed. Aguilar, p. 678-679). I al 130 el nom compta amb 11 freqüències. Ramon Marquet impedeix que els nebots de Gras el deixin per anar a la batalla, ja que se n'enduen dos cosins germans seus, i hi recorre a una frase que davalla de Cèsar (690).

Riquer, però, plantejà un obstacle a causa de la denominació de mossèn per al Gras de la *Tragèdia* (p. XIV-XV). Ara bé, la problemàtica es desfà gràcies a la citació repetida de «cavaliere Loys Gras» que he trobat recentment en documents sicilians dels anys 40 (Giunta 1964: 285, 288); val a dir, que seria conegut com a mossèn ja decennis enrere.²⁵ En aquest estudi veiem també que intervé amb figures molt importants, com el bisbe d'Urgell, en la consecució d'un tractat de pau llargament desitjat i amb un delicat intercanvi de presoners, d'on derivaren qüestions com ara l'apropiació d'un naufragi davant de la costa africana. Gras hi va ser destacat com a representant reial (1444-1445) per a la firma davant el rei de Tunis, Abu 'Omar Othmân, junt amb fra Giuliano Mayali.²⁶ Tots ells són temes i llocs familiars a la novel·la.

Però sobretot ens interessa una dada que afecta molt directament la problemàtica del *Curial*: mossèn Gras fou servidor de Joan de Torrelles i López de Gurrea, gran amic del Magnànim, qui el va fer comte d'Iscla.²⁷ I encara més, el comte era casat amb Antònia d'Alagno, germana de la famosa Lucrezia, segons *vox populi* l'amant napolitana del monarca. L'escaïença per a un consell sentimental és rodona.

El plantejament derivat d'una obra d'encàrrec per part de Torrelles²⁸ ha estat motor per la gran part de les fonts que he anat presentant. Sota aquesta perspectiva tenen clara significació aspectes literaris altrament incomprendibles: així, les paraules de sant Gregori que converteixen Curial. Ja que si, segons recull la *Divina Comèdia*, aquell sant convertí un emperador traient-lo de l'infern, ací esdevé el mateix amb els mots del sant que clava Bacus a Curial,²⁹ donat que aquest es trobava en el reducte infernal dantesca a finals del II llibre, com palesa el primer diàleg pur. O bé fa entendre que una obra no literària i tan insignificant com la de Joan de Llemotges s'esmenti dins el conjunt excels del Parnàs, ja que s'hi reprova una situació molt semblant, de la qual és el destinatari un rei amb un comportament lasciu i immoral.³⁰

25. Ha observat a més recentment Rubio Vela (2011: 17) que la denominació s'aplica als alts càrrecs i diplomàtics i no sols als cavallers.

26. Sense ser Gras una figura d'alt relleu es troba amb alts personatges, com ara aquest benedictí, venent a Sicília per la seva santedat i fundador d'un hospital, i qui mantingué amistat amb el rei des del seu coneixement a Messina el 1432 (Giunta 1964: 269); d'altra banda, la signatura de Gras es troba de costat a la del protonotari i secretari reial Arnau de Fonolleda en documents de la Cancelleria (ed. Riquer, p. XIV, n. 15).

27. La *Tragèdia de Lançalot* és dedicada «al egregi compte de Yscla». I al pròleg hi ha una pista quant al fet que devia haver-lo servit per llarg temps, ja que li diu: «a mi haveu guanyat per servidor e reteniu» (ed. Riquer, 4). Això és favorable també en l'afrontament al *Curial* per raó de les temàtiques, perquè si cap a 1470 Torrelles era tresorer de René d'Anjou li hauria interessat subratllar l'afinitat amb la tradició francesa, així com allunyar-se o esborrar l'antipatia palesa al *Curial*, i general a Catalunya, envers els angevins. I si a això afegim que Gras li hi diu que la difongui «entre els grans», superposem el carès històricopolític al sentimental, tal i com fa el *Curial*.

28. Cal comptar la importància de promotors i destinataris d'obres al llarg del segle XV (Alvar 2010: 279-280).

29. «sant Gregori t'à dit: Vilescunt temporalia cum considerantur eterna» (III.79, 354).

30. Es tracta del comte de Xampanya i rei de Navarra (1234-1253), Tibaù IV, que fou trobador i tingué fama de luxuriós (Butinyà 2001³: 60-61, 141 i 144-147, respectivament).

D'altra banda, costa d'admetre que un autor de voluntat literària tan marcada com és el de *Curial* no hagi deixat cap altra mostra. I cal recordar que diversos investigadors han relacionat el *Curial* amb els Cançoners, i que aquests reculls poètics actuaven com a imants que atreïen lletraferits castellans i aragonesos (Alvar 2010: 285-289). En consonància amb això, Riquer reproduïx darrere de l'edició de la *Tragèdia de Lançalot* un poema signat per Gras al *Cançoner Vindel*.

Tornem al P. Butinyà des d'un altre aspecte a considerar, bé que també de manera restrictiva: el lingüístic. Aquest no era cap problema quan *La venjança del martre* era una obra anònima, ja que mostra bé la seva nota oriental per la identificació de vocals àtones, punt tan subliminal que no deixa lloc a confusions. Ara bé, ran de la seva valoració cal destacar la part lexical, aspecte molt treballat per l'autor, com palesen els seus criteris o la llengua acurada de les cartes, o també la recerca que en fa al drama, de manera que alguns mots no els emprà enlloc més, i són rars o desacostumats, acusant un caràcter antic.

D'altra banda, la llengua del *Curial* —molt tractada per grans personalitats de la nostra filologia³¹— presenta certa semblança amb el cas del P. Butinyà. Ja que, si des de Par, s'havia reconegut l'alineació oriental per la distinció vocàlica predominant —no absoluta—, hom s'ha esverat pel sorprenent lèxic,³² que tant hauria preocupat l'autor quan conjuga cultismes amb localismes, vigila molt la sinonímia,³³ juga amb ressonàncies al seu temps i perfila tant els toponomàstics. Segons Rubió i Balaguer, sembla que s'esforci a crear-se un llenguatge literari, opinió que remarca Ferrando (2011a: 131), segons el qual l'autor «mostra un exquisit sentit filològic i un ús controlat i premeditat d'estrangerismes» (p. 141). I, com que sembla que no hi ha manera de derivar-ne la procedència fora de concloure que es movia «en un ambient plurilingüe»,³⁴ em demano si la seva filigrana lèxica, més enllà del reconegut culturalisme d'intenció extremadament lliure i artística —com aquell drama vuitcentista—, manifesta una tendència a envellir la llengua a

31. Per a un resum de l'estat de la qüestió, que ve motivada per l'originalitat lingüística, veïu Ferrando (2007: 20-24 i 2011b: 130-133).

32. Riquer destaca també el lèxic peculiar i poc freqüent a l'obra de mossèn Gras (p. XXIX-XXX).

33. «Que l'autor és ben conscient de la diversitat dialectal de la llengua catalana, prou que ho demostra amb el recurs a sinònims...» (Ferrando 2007: 24).

34. Ferrando (2007: 22) el concreta a Nàpols, així com la gran part dels estudiosos dels dos volums de John Benjamins (Amsterdam 2012).

través d'alguns vocables antics.³⁵ Ja és sabut que aquells humanistes discutien sobre l'ús de vocables de diferents registres.³⁶

I és curiós que Riquer ha coincidit en aquesta sospita, ja que a *L'arnès del cavaller*, atribueix a aquest fet que l'autor «arcaïtzi alguna de les seves nombroses al·lusions i referències a punts d'armament, com ara per exemple l'ús de l'elm» (2011²: 228). Havent observat que la forma *elmet* —introduïda als textos cap a 1420 en substitució del *bacinet*— és poc usada al *Tirant* i al *Curial*, diu: «Potser els autors d'aquestes novel·les tingueren la sensació d'anacronisme si hi feien figurar un tipus de casc que devien considerar modern» (2011²: 322-324).

Així, potser hi podríem tenir una raó per als valencianismes del *Curial* que avalen destacats especialistes;³⁷ això no vol dir que tingui una intencionalitat supradialectal, sinó que el resultat lèxic pot deure's a una voluntat literària, si en part respon a vocables reculats que coneixia l'autor —sigui de València o del Pirineu, dels seus contactes personals o bé de documents— i els utilitza com fórmules que fan la llengua endarrerida; recurs ben simple que s'ha usat amb més o menys encert —de Cervantes a Muñoz Seca— en totes les èpoques en què hom situa les obres de ficció en un passat. De fet, cal recordar que «la llengua literària és selectiva».³⁸ Això no vol dir que la dialectologia ni la lingüística històrica no hi continuïn sent fonamentals, però tot i que quedi en proposta de treball, he volgut ressaltar el paral·lel que uneix totes dues obres, de pruija d'exquísita cap a la llengua i de voluntat ennoblidora envers l'audiència; si al P. Butinyà amb una finalitat d'elevació dels banyolins, al *Curial* cara a lectors del mateix gust humanista.

Ara bé, per tal de distingir aquest espai lingüístic, en el cas del P. Butinyà ens facilita la tasca l'epistolari, mentre que amb l'autor del *Curial* no podíem fer cap mena de contrast. De nou, però, sota l'òptica de mossèn Gras, el salt que es comprova és coherent amb el curs de la llengua literària, perquè la *Tragèdia de Lançalot* ostenta ja l'anomenada valenciana prosa, que de fet implica una accentuació del culturalisme lingüístic, que tan sols apuntava al

35. Sent la del *Curial* una sintaxi que voreja la valenciana prosa, és senzilla i planera; llatinitzada amb mesura, de manera que es llegeix de grat. Si ho comparem amb Metge (Riquer 1959), el notari llatinitza amb gust i equilibri, però no té intenció d'utilitzar vocables antics o bé dels extrems de la llengua, fet que, per contra, trobem a tots dos autors que ocupen el nostre treball.

36. Basti esmentar les *Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*. També a Itàlia, als cercles humanistes el tema dels neologismes era vivent i en debatien al voltant, donat que el moviment implicava la restauració de les paraules i del llenguatge (Cappelli 2007: 108); així, Biondo Flavio es qualifica de flexible en posicions lingüístiques per la seva «acceptació del uso de vocablos nuevos para designar instrumentos nuevos, como armas o instituciones desconocidas en la Antigüedad» (ib, 147).

37. Joan Coromines, Germà Colón, Joan Veny... (Butinyà / Ferrando 2010). Ara bé, tot i que no tindria res d'estrany que un autor culte —fos qui fos— visqués a València, la ciutat principal de la Corona al segle XV, Colón ja advertí que no hi ha cap vocable que sigui exclusivament valencià (Butinyà 1988: 108).

38. Joan Veny, *Una valencianitat més que probable*, dins Ferrando (2011b: 203).

Curial. Val a dir, si la segona obra tracta de la mateixa problemàtica del tercet amorós però afrancesada, la prosa també és més artitzada, segons la tendència de l'estil cultista d'acord amb la prosa que havia anat posant de moda Joan Roís de Corella; prosa que estudia Ferrando (2012) en les obres de Vinyoles de data no gaire llunyana, pels voltants del final de segle. L'incunable, imprès per Diego de Gumiel, es data entre 1494-96, bé que la mort de Torrelles (1483-1487) marca el terme *ante quem* de la redacció.

Els dos vessants principals de la hipòtesi amb tot són l'estilístic i l'històric. El primer és la semblança entre la *Tragèdia de Lançalot* i el *Curial e Güelfa* a causa de l'actitud literària de didàctica amorosa;³⁹ retirada estilística que és valuosa en qualsevol cas d'identificació d'autoria.⁴⁰ L'altre, perquè es dona una congruència molt particular amb les dades biogràfiques de mossèn Gras, comptant amb una intel·lecció culturalista quant a l'audiència principal, que per a Gras era Torrelles, implicat indirectament en el greu afer reial i en el polític; però que de retop ho seria la parella reial.⁴¹ Ara bé, és més favorable encara pensar que són tres els que resulten exemplars.⁴² I per part de Càmar en tenim una prova del que diem a les paraules de la mora abans de morir, ja que evoca Mareselva, qui sacrificà el seu amor, Mauseol, en ares d'Artemísia,⁴³ perquè la figura mor també víctima d'un assumpte de tres.

No oblidem que l'Humanisme era un art de perfecció i de correcció, però també d'utilitat, sobretot de signe moral; trets que enliren l'eloqüència per tal de ser persuassiu. A la finalitat exemplar l'obra sencera faria de ressort, com ho fa la cançó de l'orifany per a la novel·la. I tema tan exquisit com tabú justificaria amb escreix, davant de la mort inesperada del monarca, l'ocultació i anonimat d'obra tan meritòria.⁴⁴

39. Edició de la *Tragèdia*: xxxiii-xxxiv. Riquer observa, a més, que Gras, per mitjà de la llengua, afectada ja de la valenciana prosa, «té la pretensió de cobrir amb un abillament renaixentista un tema tan medieval com és l'exposat en *La mort Artu*» (1964: 723), fet que no és llunyà del que estem proposant al *Curial*: cobrir d'un vernís antic una narració situada a un passat.

40. «Si poguéssim documentar una obra d'autor conegut amb el mateix estil literari que el del *Curial*, això ens podria conduir a la pista autorial cercada» (Ferrando 2011b: 428-429; i comenta que el *Tirant* s'interpreta de manera diferent si es tracta del Martorell del Príncep de Viana o del del comte de Dènia).

41. Ho he analitzat àdhuc des de Juan de Mena (1992b). Poden veure també Butinyà (2012).

42. Observem que el to consolatori del I llibre va girant envers un reny ennobridor, clar i ferm al llibre III. Així, la pluma de l'autor envermelleix per diferents motius: primer, en expressar l'alegria de Güelfa, que s'accontenta en rebre les pobres i enganyoses noves de Curial (II.68, 210-211), i finalment perquè el llibre confessa la dura i reprovable realitat que transporta la mateixa ficció (III.25, 301). Càmar fa un paper redemptor.

43. «Sé de cert que Artemísia plorà com yo, emperò plorant venceé e la Mareselva, adversària sua, morí de dol en lo carçre» III.66, 340. González Rolán / Saquero expliquen les notes de l'epístola heroicoterària, com ho és la de Rodríguez del Padrón, que afegeix aquesta al seguit de les *Heroides* que tradueix al seu *Bursario*, i en diu: «la carta surge in extremas res: si Mauseol puede ser salvado, no debe liberar a Madreselva ni corresponder a su amor» (2010: 52).

44. La data de la mort del rei (1458) és coincident amb el moment en què s'atura l'escriptura del manuscrit. Davant el reial traspàs quedaven dempeus aspectes tan durs com que no esmenta al testament la seva

Cal atendre també els motius psicològics i humans lligats a la funció de l'autor, qui de manera tan explícita i efectiva clou la novel·la, fent un paper de lligam entre la realitat i la ficció per tal de defensar de manera ben ferma que diu la veritat. I sigui ell, sigui qui li ha fet l'encàrrec i per mitjà de qui parla el novel·lista, aquest manifesta sempre un posat d'amistat paternalista, val a dir de consell; de tal manera és així que tota la crítica l'ha sabut veure rere Melchior de Pandó, el bon conseller.⁴⁵ Sònia Gros hi ha aportat un recolzament (2011: 659-672), mitjançant la recomanació del coneixement propi, gràcies al reconeixement de la intertextualitat presa del relat X, 8 del *Decameró*.⁴⁶ Relat magnífic sobre l'amistat que justifica el paper de l'autor com a mitjancer; val a dir que és qui propicia la magnanimitat de l'amistat, segons deien les *Ètiques*: «aquell és amich qui ·t guarda de qüestió e de mal... aquesta és vera e no popular amicícia; e axí ho diu lo philòsof».⁴⁷ Exactament el que es fa al *Curial*.

Cal rubricar-ho amb el fet que els contes anteriors —el X,6 i el X,7 (nota 18 *supra*)— són els que donen respectivament la clau de la virtut de Curial i de Güelfa: és a dir que els protagonistes troben al *Decameró* el remei per aconseguir la virtut, tot d'acord amb la nova ètica. Al primer, Carles d'Anjou deixa les innobles vel·leïtats amoroses que el sobtaren a Nàpols gràcies al consell del comte Guido, el seu amic; i al següent, l' enamorada malalta guareix a través d'una cançó, que justament en la font decameroniana (el *Novellino*) era la cançó de l'orifany, també present i activa al *Curial*.⁴⁸ La

muller, Maria de Castella, qui governà el regne llargament en la seva absència. Encara, és el mateix any que mor el marquès de Santillana, qui per diferents cantons s'ha relacionat amb el *Curial* (Ferrando 2011b: 431), i qui potser es podria associar al manuscrit conservat, el qual presenta petges castelleses d'estil mudèjar a l'enquadernació. Notem encara que, tot i que els orígens de la Biblioteca Nacional són molt foscos, aquest còdex constitueix les primeres adquisicions de fons, entre les quals figuren materials de la biblioteca de la casa d'Osuna i de l'Infantado (1886), que aplega la d'aquells marquesos.

45. Melchior, mitjançant la seva implicació en la ficció, fa àdhuc un paper de testimoni, imprescindible quant a l'exemplaritat dels protagonistes. «El que compta, al capdavall ... és que els personatges del món fictici són tan modelics per al món real com els del món històric» (Beltran 2010: 15).

46. «En este caso, no se trata ya de una semejanza ... sino de una total identidad en el contenido y en la forma de ambos textos, es decir de una clara intertextualidad: 'Regoneix-te bé, e venç a tu mateix mentre has temps' (II.145, 267). En el caso de la novela catalana, el fragmento es crucial en la evolución del protagonista. Curial ha sido rechazado definitivamente por su señora Güelfa, quien le ordena alejarse para siempre de su lado. De hecho, Melchior se dirige en este pasaje directamente al caballero, hundido en la desesperación, para reprocharle su comportamiento y aleccionarle a emprender una nueva vida, pero no hace más que repetir las palabras que un poco antes ha utilizado el narrador, que interviene excepcionalmente en el relato de forma directa, en un apóstrofe a su personaje: 'Yo ·t prech, Curial, que torns en tu mateix, e regoneix-te bé mentre has temps' (II.144, 267). De nuevo, en el inicio del libro III, el narrador vuelve sobre el asunto, cuando, a partir de ejemplos bíblicos y clásicos explica el sentido de este libro como purgación de la soberbia del caballero y recuerda la anécdota sobre los emperadores romanos: 'com los emperadors triumfaven en Roma e anassen en un carro, lo pus vil esclau qui haver se podia ere més prop d'ell, lo qual, donant-li chollades, li deya: -*Recognoce te ipsum ne te extollas*-' (III, 273)» (Gros 2011: 666).

47. III.22, 299. Vegeu la nota 15 *supra*.

48. Evidentment l'autor la rescata mostrant l'adequació entre la poesia i la prosa del relat, efecte que va perdre Boccaccio en substituir-la per una altra. Això lliga amb la funció comentada per al *Curial*, que

solució del problema plantejat al pròleg quant a la virtut, a redós de Petrarca⁴⁹ —tot i que la doctrina sigui la dels grecs, com hem vist— ve, doncs, de la mà decameroniana.

Tot això ressalta que el fet virtuós a reeixir és l'amorós; n'és ben significativa l'escena de la visió de la Güelfa al seu darrer somni al·legòric,⁵⁰ en què les parelles que ballen remetent als *romans* canònics sentimentals (Cortijo 2001: 45). Però és moment de constatar que el *Curial* s'esmuny a alguns motius generalitzats en la narrativa sentimental peninsular (52-62); una raó podria ser que fos una obra ajustada a un cas particular, tot i que respongui a les notes literàries generals com a obra sentimental.

A favor de la meua hipòtesi, encara, hauria de dir que si l'exposició inicial i els primers articles dels anys 90 (Butinyà 1991-1993) eren atrevits, avui són gairebé punts de consens: un autor proper a la cort napolitana i favorable al Magnànim,⁵¹ relacionat amb humanistes castellans, que rep un fortíssim influx dels trescentistes, sobretot de Boccaccio,⁵² i compta amb una forta càrrega moral.⁵³ Això sí, per a la comprensió cal partir d'una confecció i d'una lectura des de l'onada de l'Humanisme, ja que altrament l'obra s'entén a mitges; com esdevé amb *Lo somni* o amb el *Lazarillo*.

Les hipòtesis, com formulacions d'un conjunt d'observacions comprovades que coincideixen en un sentit, han de ratificar una interpretació de manera àmplia, sòlida i ordenada, il·luminant el text; i si ofereixen una coherència global porten al convenciment, com ara la comprovació material ho fa cap a l'evidència. D'acord amb aquesta dinàmica metodològica, havent mostrat un conjunt de coincidències, acabava el meu treball del 1988 afirmant que l'atzar no en podia ser la causa.⁵⁴ I és la mateixa posició que subscric ara.

l'obra sencera pretén la mateixa funció que aquestes tres cançons dins els respectius arguments, ja que mitjançant l'eficàcia poètica resolen llur problemàtica amorosa. Com manava Petrarca.

49. Vegin Butinyà (2001³: 31-37), on es recull i es continua un suggeriment de Francisco Rico.

50. Hi cal reconèixer la desfilada d'*I Triomfi* de Petrarca (III.95, 377); Roxana Recio ho ha proposat a *La Faula* de Torroella (2011: 125-144).

51. S'hi havia pronunciat el Dr. Comas entre altres, com Miquel i Planas; però no s'estilava una pluja de concomitàncies, com vaig aplegar ja a la monografia (2001³).

52. És significatiu al respecte l'opinió de Lola Badia (1985; 1987; 1996) enfront a (2011): abans l'autor coneixia els clàssics d'oïdes, la ignorància de l'anònim no donava per a més, o el rerefons intel·lectual influït pels trescentistes italians era marginal i anecdòtic enfront a la massiva presència d'elements del cabal tradicional i l'Escolàstica; mentre que ara li reconeix la saviesa, el ferm influx boccaccesc i fins i tot arriba a dir que coneix bé Aristòtil. Fets positius que, d'acord amb la meua hipòtesi, es derivaven ja de ser un humanista.

53. Butinyà (2001³: 196-228). Per tot això no s'explica el comentari de Badia (2010: 43, nota 3), que posa aquesta hipòtesi com mostra de la versatilitat de l'hipotètic.

54. «cogitavit nos ante natura, quam fecit, nec tam leue opus sumus, ut illi potuerimus excidere», Sèneca 1954, II: 63.

Ara bé, hi ha el subjectivisme, que bé preveu l'autor quan vol assegurar la veritat del seu text, i aleshores, tot i que advertit per Dante a la *Comèdia*,⁵⁵ diu que, malgrat tot, ell té l'atreviment de parlar a causa de la noblesa del fet. I, adreçant-se al llibre, com els antics, diu: «E per ço hauré ardiment de parlar, per no leixar tan alt e tan notable acte com és lo següent» (III.25, 301-302).

Disculpant-me per la gosadia del paral·lel, he de dir que, en l'escaiença d'un Congrés de Catalanística a Salamanca, he tingut l'atreviment de recordar l'obra salmantina del P. Butinyà,⁵⁶ així com d'insistir en la meua hipòtesi del *Curial*, amb l'ànim de contribuir a desxifrar aquest gran text.

APÈNDIX

Vocable de <i>La venjança del martre</i>	Dicc.Aguiló	Dicc.DCVB	DECLC	Notes (obra/autor)
assedegat	Text del s. XV (sedegar = forma antiga)	Variante gràfica de <i>sedejar</i> . Usat en Gir., Emp., bal. (sedegar s. XV)	VII, 866 Llull, Tirant. No sembla variante gràfica; recull, a més, <i>assedegat</i>	Al compendi
barato	regirat a Mallorca: 'donar una part'	bal., val.	I, 629-630 Castell. antic. Forma adverbial, Thesaurus de Pou	Sols al drama, a barato: 'a canvi'
bordisser	Recull de VM	Recull de DAg	II, 101	Sols al drama

55. A la *Divina Comèdia*: «Sempre a quel ver c'ha faccia di menzogna de' l'uom chiuder le labbra fin ch'el puote, però che sanza colpa fa vergogna / Tostemps al ver qu' ha cara de monsonya la bocha deu l'hom tant com pot tancar, per ço com sens culpa fa hom vergonya» vv. 124-125, *Infern* cant XVI, 228-229.

56. Un bon motiu per la insistència és que, decennis després de la meua tesi, hom segueix repetint que és una obra anònima; i no n'he sabut trobar l'esmena a les reedicions de la *Història de la Literatura Catalana*.

enflayre	<i>enflayrejar</i> : 'omplir d'olor'	<i>flaire</i> : Llengua antiga Mall., val.	IV, 11 Flaire, molt usat a l'Empordà; l'ha sentit només en femení. (Al drama: <i>tant fragant enflayre</i>). També registra <i>enflaire</i> entre els prefixos concurrents	<i>flayre</i> i <i>flayrar</i> consten com pròpies de Banyoles al vocabulari de R. Arabia i Solanas (<i>Extret del Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana</i> , 1882). [A l'exemplar de can Butinyà consta a mà: enflairar]
engallada	VM, pròleg	or./bal.	IV, 298 Renai-xença	Al pròleg
enrevironar	consta al DAG, que cita com a fonts Eiximenis i el Flos sanctorum	Llengua antiga i liter. Pirineu Or., Sóller... Llull, Muntaner	IX, 303-304 <i>Environar</i> usat des de Llull. Dóna abundància de cites i formes properes. També registra <i>enrevironar</i>	El corrector li corregeix <i>en-vironar</i>
erro	Llengua antiga	s.XVI, or., val., mall.	III, 425	Sols al drama
fallanca	Recull VM, com despectiu a Banyoles Or., val., Maestr.	Adj. Cat., val.	Remet a FAYANCA cast. Vocable antic	Sols al drama (substantiu)
falòria	Registret	Maestr., Cast., Val.	III, 869 en ús en Val. (Ros, Sanchis G., Fuster, Llorente). I en Pir.	Sols al drama
farfotalla	a la Muntanya equival a 'malagent' i a Girona, a 'quitxalla'	<i>farfutalla</i> 'rebuig del poble'	IV, 124, pren d'Aguiló i Lacavalleria	Sols al drama Consta al <i>Nou Diccionari català-castellà</i> de Grases, Girona 1845 (de l'autor)

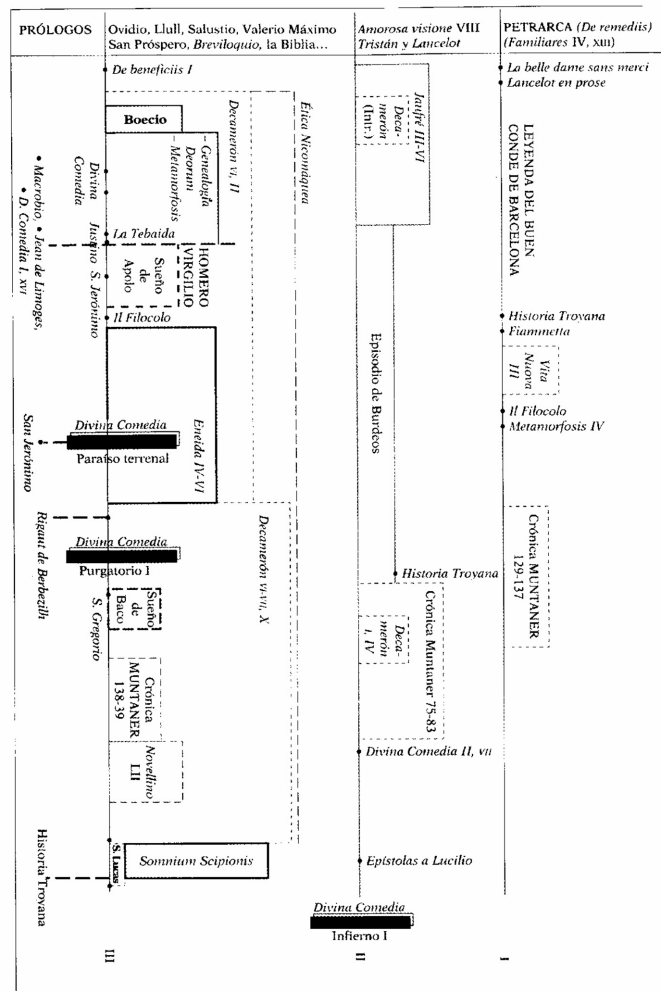
lassat	Forma pròpia de Banyoles	Gir. Emp.	V, 86. És viu al NE del cat. or.. Ha sentit llassar (o lassar) per 'can-sar' d'empordane-sos o gironins	
llantiós: «Tot és pato-lla, tot se veu llantiós»	Registrat	Ple de llànties o taques Bal., val.	V, 154 mala grafia de <i>llen-tillós</i>	Canviat pel corrector
malívol	Registrat	llengua ant., cultisme	IX, 382	Al compendi
malvest, mal-vestament		Llengua antiga: <i>malvestança</i>	V, 403-404 Registra altres formes: <i>malvestat, mal-vestós, malves-tança</i>	El corrector fa: <i>malvat</i> . Semblen construccions noves, però no subjectes a la rima.
martre	Registrat	March, llengua ant.	VI, 506-7, dial., pop. en ross.	
morfullar Usat en un poema seu: <i>Al peu del bressol. Cansoneta</i> , «La Renaxensa» 12 (1871)	Cita VM Forma pròpia de Girona, Amer i Olot. Signifi-cat: 'rebregar, amunyocar'.	Olot, Gir.	Morf>marf Planta/mosquit IV, 483-5	Usa també <i>murfullar</i> i <i>marfullar</i> en l'epistolari. El corrector fa <i>morfullar</i> a l'edició.
pèscara	Cita VM. Situa al segle XVIII	Pres d'Aguiló, amb l'expressió: pèscara d'hom!	VI, 848 cita VM i situa al començ del XIX	
rajol	Cita VM i la pàg. del llibre: 152.	Part País Val., Emp.	VII, 65 dubtosa proced.	Al compendi
rierench	Registra la forma	<i>rierenc</i> : Emp.	VII, 341-2 <i>rierenc</i> : 'palet, còdol'. Renaix.	Al compendi
setiar (i assetiat)	Pròpia de la llengua antiga	llengua ant.: Vi-llena, Curial	VII, 876-877, forma antiga; vocable català legítim, romànic	Usat com as-setjar
tortolligar	Forma antiga	El recull com sinònim d' <i>entortolligar</i> i dona el DAg com a font	Forma antiga, que recull del DCVB i d'Aguiló	Sols al drama

tritlejar	Emp., Garrotxa	VIII, 848-850	VIII, 849, el recull d'Aguiló com propi de Banyoles; de principis del XIX?	Drama i compendi; consta al Labèrnia
xacota	registrat	Ús en bal.	IX, 410 bal.	Sols al drama

HIPOTEXT DEL CURIAL

APÉNDICES

451

<p><i>Curial</i>: final del llibre I (ed. A. Ferrando)</p> <p>a) Lluiten els italians Boca de Far, Gerardo de Perúgia, Salones de Verona i Frederico de Venosa, contra Curial, Ponç d'Orcau, i Dalmau i Roger d'Oluge. (Per la banda catalana, en la lluita, n'hi ha dos que són germans).</p> <p>b) Quan Curial ofereix diners als germans Oluge a fi de retribuir la seva intervenció, Dalmau respon: «Cavaller, nosaltres no havem mester vostre argent, car per gràcia de Déu, un rey tenim que ·ns dóna manera que, sens pendre argent d'altri, podem cercar lo món» (I.36, 111). (Testimonia, per tant, que el rei Pere pagava tan bé els seus cavallers que no en necessitaven res més).</p> <p>c) Al llarg de l'episodi de la lluita amb Boca de Far consta per tres vegades l'expressió «Què us diré?» (I.43 i 44, 118-120), tan característica de la crònica de Muntaner. (No es torna a donar més amb aquesta intensitat).</p> <p>d) Després del combat, el rei Pere rep amb molts honors i festeja els cavallers catalans sortint a rebre'ls prop de la ciutat de Barcelona: «E com sabé que los tres cavallers vassalls seus venien de la batalla que havien feta e fossen prop Barchinona, volent mostrar la magnanimitat sua... féu-los exir a reebre e honrar los cavallers en companyia de molta gent notable. E com foren muntats al reyal palau, ell los acollí ab molta gran alegria e ·ls féu tanta festa com si fossen reys, car aquest rey tenia en tanta stima los bons cavallers» (I.46, 121).</p>	<p><i>Crònica de Muntaner</i>: caps. 129-133 (ed. J.A. Aguilar)</p> <p>a) A la batalla de Roses contra Guillem de Lodeva i els francesos, en 1285, participen en l'episodi bèl·lic, d'una manera decisiva, quatre parents d'En Gras, dos nebots i dos cosins germans. Intervenien en la gesta com almiralls dos armadors molt amics seus, Ramon Marquet i Berenguer Mayol. (Pels catalans, col·laboren — en la lluita i espionatge — els parents d'En Gras, dos d'ells germans).</p> <p>b) Als armadors Marquet i Mayol el rei Pere els paga generosament, renuncia al que li pertoca i els diu que, a part de les perccades fetes i dels presos, «l'altre sia vostre; et partits-vos-ho, et dats-ne ço que us parrà de donar als bons hòmens sobreseylents qui ab vosaltres sien estats» (cap. 133). Encara, abans els almiralls ho havien fet envers els cosins i els nebots d'En Gras: «et En Ramon Marquet e·N Berenguer Mayol, amagadament tramateren a·N Gras mil fflorins d'or, et altres mil que ·n donaren als dos nabots seus... E axí los nabots d'En Gras anaren a Cadaquers alegres et pagats, et donaren a lur avoncle los mil fflorins d'or e li contaren tot lo fet. E lo prohom hac-ne gran goig et gran alegre, mas no ·n gosà fer semblant negun» (cap. 130).</p> <p>c) Com al llarg de la <i>Crònica</i>, en aquests passatges surt sovint l'expressió «Què us diré?» i formes semblants.</p> <p>d) Una vegada lliurat el combat, el rei Pere s'avança a cavall a marina per a rebre Marquet i Maiol, a llur arribada a Barcelona, confirmant que eren ben arribats tots: «Què us en diria? Que entre aquell jorn, e la nuyt e l'endemà a hora de tèrcia, ells foren en vista de Barchelona... Mas lo senyor rey, a qui seÿen al cor aytant com a negun, vench a cavall a la marina ab gran cavalleria et guardà-les, et comptà que eren XXII veles grosses et II lenys... E la festa fo gran qui ·s féu en Barchelona. E ·N Ramon Marquet e ·N Berenguer Mayoll eixiren al senyor rey, e li besaren lo peu; e lo senyor rey baixà's, e anà'ls abressar, et reebé'ls ab beyla cara et ab bell semblant» (c. 133).</p>
--	--

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILAR, JOSEP ANTONI (2011): *La Crònica de Ramon Muntaner. Edició i Estudi (Pròleg-c.146)*. Universitat de València, tesi doctoral.
- AGUILÓ Y FUSTER, MARIANO (1988): *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics*, 4 vols. FABRA, POMPEU / MONTOLIU, MANUEL (ed.), Barcelona, Alta Fulla.
- ALVAR, CARLOS (2010): *Traducciones y traductores. Materiales para una historia de la traducción en Castilla durante la Edad Media*, Historia y Literatura 2. Madrid, Centro de Estudios Cervantinos.
- AULÈSTIA I PIJOAN, ANTONI (1871): Francesc Butinyà, *La venjança del martre*, ressenya bibliogràfica. *La Renaxensa*, vol. 20, p. 257.
- BADIA, LOLA (1985): «De la 'reverenda letradura' en el *Curial e Güelfa*». *Caplletra*, vol. 2, p. 5-8.
- BADIA, LOLA (1987): «La segona visió mitològica de Curial: Notes per a una interpretació de l'anònim català del segle XV *Curial e Güelfa*». *Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, vol. 6. Barcelona, PAM, p. 265-292.
- BADIA, LOLA (1996): «El terme 'Humanisme' no defineix la cultura literària dels nostres escriptors en vulgar dels segles XIV i XV». *L'Avenç*, vol. 200, p. 20-23.
- BADIA, LOLA / TORRÓ, JAUME (2010): «Curial entre Tristan y Orlando». BAUTISTA PÉREZ, FRANCISCO / GAMBA CORRADINE, JIMENA (ed.): *Estudios sobre la Edad Media, el Renacimiento y la temprana modernidad*. San Millán de la Cogolla, SEMYR, p. 43-60.
- BADIA, LOLA / TORRÓ, JAUME (ed.) (2011): *Curial e Güelfa*. Barcelona, Quaderns Crema.
- BARBERÀ, JEAN-MARIE (2007): *Curial e Guelfe*. Toulouse: Anacharsis.
- BELTRAN, RAFAEL (2010): «De la biografia històrica a la novel·la cavalleresca». *Catalan Review*, vol. 24, p. 13-30.
- BENITO RUANO, ELOY (1952): *Los infantes de Aragón*. Pamplona, CSIC.
- BENITO RUANO, ELOY (1964): «La liberación de los prisioneros de Ponza (conclusión)». *Hispania*, vol. 94, p. 265-287.
- BENSCH, STEPHEN (2002): *Barcelona and its rulers (1096-1291)*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BLAIR, HUGO (1841): *Compendi de las lecciones sobre la retórica y bellas letras*, Girona.
- BOFARULL I BROCA, ANTONI DE (1908): *Història crítica, civil y eclesiàstica de Catalunya*, vols. XV-XVI. Barcelona, Biblioteca Clàssica Catalana.
- BUTINYÀ, FRANCESC XAVIER (1996): *La venjança del martre*. BUTINYÀ, JÚLIA (ed.) Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.
- BUTINYÀ, FRANCESC XAVIER (2005): *Cartas*. BUTINYÀ, JÚLIA et alii (ed.), Madrid, Fareso.
- BUTINYÀ, JÚLIA (1978): *Estudio histórico-literario de Francisco Javier Butinyà (1834-1899)*. Universitat de Barcelona, tesi doctoral.
- BUTINYÀ, JÚLIA (1988): «Sobre l'autoria del *Curial e Güelfa*». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 41, p. 63-119.
- BUTINYÀ, JÚLIA (1992a): «Si Curial fos Alfons IV». *Revista de Literatura Medieval*, vol. 4, p. 57-77.

- BUTINYÀ, JÚLIA (1992b): «Juan de Mena i el *Curial*: som davant un antagonisme polític?». *Miscel·lània Joan Fuster*, vol. V. Barcelona, PAM, p. 95-100.
- BUTINYÀ, JÚLIA (1993a): «La Comedieta de Ponça y el *Curial e Güelfa* frente a frente». *Revista de Filología Española*, vol. 73, p. 295-311.
- BUTINYÀ, JÚLIA (2001³): *Tras los orígenes del Humanismo: el «Curial e Güelfa»*. Madrid, UNED.
- BUTINYÀ, JÚLIA (2008): «El *Curial*, ruta i literatura: el mirall d'Europa». *IX Congrès AISC Università di Venezia, Ca' Foscari: La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni*. <http://www.filmod.unina.it/aisc/attive/Butinya.pdf>.
- BUTINYÀ, JÚLIA (2011): «Dues dones del «Curial» (Càmar, la Güelfa) i els seus models». *Congrés internacional Any Isabel de Villena: Dones i Literatura entre l'Edat mitjana i el Renaixement*. València, Institució Alfons el Magnànim, vol. I, p. 261-282.
- BUTINYÀ, JÚLIA (2012): «Construir l'humanisme reconstruint la cultura i les fonts del *Curial*». FERRANDO, ANTONI (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre «Curial e Güelfa», novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana. II Encontre Internacional «Curial e Güelfa» 2008*. IVITRA research on Linguistics and Literature. Monographies, Editions and Translations. Amsterdam, John Benjamins, vol. II, p. 201-234.
- BUTINYÀ, JÚLIA (2013). «Ressenya de BADIA, LOLA / TORRÓ, JAUME (ed.) (2011). *Curial e Güelfa*. Barcelona: Quaderns Crema». *Estudis Romànics*, vol. 35, p. 522-527.
- BUTINYÀ, JÚLIA / CORTIJO, ANTONIO (ed.) (2011): *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland, EEUU), Scripta Humanistica Publishing International.
- BUTINYÀ, JÚLIA / FERRANDO, ANTONI (2010): *Curial e Güelfa*, DVD. Madrid, UNED.
- CÁCERES SEVILLA, ADELA DE (1984): *Trabajo y dignidad humana. Una interpretación en el siglo XIX*. Francisco Javier Butiñá, S. J. Salamanca, Gráficas Ortega.
- CAPPELLI, GUIDO M. (2007): *El Humanismo italiano. Un capítulo de la cultura europea entre Petrarca y Valla*. Madrid, Alianza Editorial.
- COMAS, ANTONI (1964): «El teatre del XVIII». *Història de la Literatura Catalana*, vol. IV. Barcelona, Ariel, p. 789-838.
- CORTIJO, ANTONIO (2001): *La evolución genérica de la ficción sentimental de los siglos XV y XVI. Género literario y contexto social*. London, Tamesis.
- DA IMOLA, BENVENUTO. *Comentum super Dantis Aldigherij Comoediam*. <http://www.bibliotecaitaliana.it/xtf/view?docId=bibit001607/bibit001607.xml&chunk.id=d7003e49612&toc.depth=1&toc.id=d7003e49612&brand=default&query=CommentarioDante&query-join=or#212>
- DANTE ALIGHIERI (1974): *Divina Comèdia*, vol. I. GALLINA, ANNAMARIA (versió d'ANDREU FEBRER), «Els Nostres Clàssics». Barcelona, Barcino.
- ESPADALER, ANTON (1984): *Una reina per a Curial*. Barcelona, Quaderns Crema.
- FERRANDO, ANTONI (2007): *Curial e Güelfa*, ed. estudi i notes. Toulouse, Anacharsis. (Edició que seguim).
- FERRANDO, ANTONI (2011a): «Curial e Güelfa». HAUF, ALBERT (ed.): *Panorama Crític de la Literatura Catalana II. Edat Mitjana*. Barcelona, Vicens Vives, p. 127-203.

- FERRANDO, ANTONI (2011b): «Curial i Tirant cara a cara». *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, vol. II. València, Institució Alfons el Magnànim, p. 415-449.
- FERRANDO, ANTONI (2012): «Noves aportacions a Narcís Vinyoles. Edició de *Lo Credo in Deum* aplicat per sos articles a la Mare de Déu d'Esperança y los goigs». BUTINYÀ, JÚLIA / CORTIJO, ANTONIO (ed.): *eHumanista/IVITRA*, vol. 1, p. 241-261.
- FERRER I MALLOL, Mª TERESA (2011): «Fou Lluís Sescases l'autor de *Curial e Güelfa*? El Nord d'Àfrica en la narrativa del segle XV». Dins *La novel·la de Joanot Martorell i l'Europa del segle XV*, vol. I, València, Institució d'Alfons el Magnànim, p. 59-142.
- GIUNTA, FRANCESCO (1964): *Uomini e cose del Medioevo mediterraneo*. Palerm: U. Manfredi.
- GRAS, MOSSÈN (1984): *Tragèdia de Lançalot*. RIQUER, MARTÍ (ed.), Barcelona, Quaderns Crema. (Ed. anterior en *Filologia Romanza II*, Nàpols 1955, p. 113-139).
- GROS, SÒNIA (2011): *La temàtica amorosa en el «Curial e Güelfa». Una aproximació desde la tradició clàssica*. Tesi doctoral, UNED (publicació digital institucional).
- GROS, SÒNIA (2012): «*Amor omnia vincit*: la força de l'amor en el *Curial e Güelfa*». BUTINYÀ, JÚLIA / CORTIJO, ANTONIO (ed.): *L'Humanisme a la Corona d'Aragó. eHumanista/IVITRA*, vol. 1, p. 198-242.
- MADURELL I MARIMÓN, JOSEP M. (1963): *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón. 1435-1458*. Barcelona.
- MARCET, PERE / SOLÀ, JOAN (1998): *Història de la lingüística catalana*. Barcelona, Eumo.
- MESA SANZ, JUAN FRANCISCO (2012): «Pietro Aligheri, fuente de *Curial e Güelfa*». BUTINYÀ, JÚLIA / CORTIJO, ANTONIO (ed.): *L'Humanisme a la Corona d'Aragó. eHumanista/IVITRA*, vol. 1, p. 185-197.
- MOLAS I BATLLORI, JOAQUIM (1986): «Jacint Verdaguer». *Història de la Literatura Catalana*, vol. VII. Barcelona, Ariel, p. 223-264.
- RECIO, ROXANA (2011): «Una altra mostra de l'assimilació de Petrarca a la Corona d'Aragó: la desfilada triomfal i la seva manipulació». BUTINYÀ, JÚLIA / CORTIJO, ANTONIO (ed.), *L'humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac (Maryland, EEUU), Scripta Humanistica Publishing International, p. 125-144.
- RESCHER, NICHOLAS (1973): *The Coherence Theory of Truth*. Oxford, Clarendon.
- RIQUER, MARTÍ DE (1964): *Història de la Literatura Catalana*, vol. II. Barcelona, Ariel.
- RIQUER, MARTÍ DE (2011²): *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*. «Orígens» 173. Barcelona, La Magrana.
- RODRÍGUEZ DEL PADRÓN, JUAN (2010): *Bursario*. GONZÁLEZ ROLÁN, TOMÁS / SAQUERO SUÁREZ-SOMONTE, PILAR (ed): Alcalá de Henares, Centro de Estudios Cervantinos.
- RUBIÓ I BALAGUER, JORDI (1984): *Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, vol. I. Barcelona, PAM.
- RUBIO VELA, AGUSTÍN (2011): «Es va escriure *Tirant lo Blanch* en la cort barcelonina del príncep de Viana? Notes de crítica documental a l'entorn d'un miratge literari». MARTINES, VICENT (ed.): «*Tirant lo Blanch*» poliglota (1511-2011). Gandia, Ajuntament de Gandia/Universitat d'Alacant, p. 15-22.
- SÈNECA (1954): *Dels beneficis*. CARDÓ, CARLES (ed.): Barcelona, Fundació Bernat Metge, 2 vols.